

УДК 159.923.2

АЛЬОНА СИЗОНЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми професійної ідентичності як результату професійного самовизначення. Розкрито зміст феномену професійної ідентичності як інтегративного поняття, в якому виражається взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних і ціннісних характеристик особистості. Розглянуто підходи до розуміння поняття професійної ідентичності. Описано процес становлення професійної ідентичності, рівні її розвитку, зовнішні та внутрішні детермінанти її формування.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, професійна самопрезентація, самовизначення, персоналізація, ідентифікація, саморефлексія, професіограма.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Становлення власної ідентичності завжди було однією з основних

проблем, що постають перед людиною в процесі самоактуалізації. Важливою сферою соціального життя, де людина може визначити перспективи й реалізувати себе, є професійне середовище. Професійна ідентичність є актуальним в науковому та практичному плані предметом сучасних психологічних досліджень. Це явище постає як інтегративне поняття, в якому виражається взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних і ціннісних характеристик особистості, що забезпечують орієнтацію в світі професій, професійному співтоваристві і широкому соціальному оточенні, а також дозволяє більш повно реалізовувати особистісний потенціал у професійній діяльності. Сформована професійна ідентичність слугує надійною системою координат для осмислення як професійного, так і особистого майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні підходи до розуміння проблеми професійної ідентичності з точки зору педагогічного підходу: пояснення з позицій професійних устремлень особистості (П. А. Аза, А. А. Ручка), а також в контексті вивчення життєвих планів молоді та життєвих перспектив особистості (К. А. Абульханова-Славская, Є. І. Головаха, В. В. Єрмолін, Е. А. Клімов, Т. В. Кудрявцев, Н. С. Пряжников, Є. В. Шорохова, В. Н. Шубкин, Г. А. Чередниченко, В. А. Ядова); вивчення проблеми професійних схильностей (І.С. Кон, М. Н. Руткевич) і психологічних механізмів розвитку трудового і професійного самовизначення (А.І. Сухарев); аналіз процесу формування професійної придатності людини (А.Т. Ростунов) і особистісних факторів професійного самовизначення (П.А. Шавир).

Визначення професійної ідентичності як складової самосвідомості особистості займалися І.Дружиніна, А. Сергеева. Компоненти професійної ідентичності розглядаються в роботах В. Кириченка, Ю. Поваренкова, С.Каліщук та ін. Рівні розвитку професійної ідентичності та її функції описані в роботах О. Єрмолаєвої, В. Овсянникова, М. Пряжникова, Л. Шнейдер та ін.

Метою нашої статті є теоретичний аналіз поняття професійної ідентичності, дослідження механізмів, етапів та чинників становлення професійної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Л.Б. Шнейдер, професійна ідентичність – це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії і професійного співтовариства, певна ступінь ототожнення-диференціації себе зі «Справою» та «Іншими», що виявляється в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах «Я». Професійна ідентичність звернена в сьогодення і майбутнє. У.С. Родигіна [5] відмічає, що в психології її визначають як складний, багатовимірний інтеграційний психологічний феномен, що забезпечує людині цілісність, визначеність і тотожність (з професійною групою), як провідну характеристику її професійного розвитку та засіб самореалізації [4; 6]. Вона розвивається у процесі професійного навчання, є результатом професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації; проявляється в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах свого "Я" [6] та містить мотиваційні та ціннісні характеристики особистості, які забезпечують орієнтацію у професійній спільноті і в широкому соціальному оточенні та дозволяють більш повно реалізовувати особистісний потенціал у професійній діяльності, прогнозувати можливі наслідки професійного вибору та намічати перспективи розвитку фахівця [4]. Отже, основна суть профідентичності визначається через мотиваційно-ціннісний компонент особистості професіонала.

Профідентичність детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовних засобів через образ «Я». Професійна ідентичність – по суті, аспект специфічної інтеграції особистісної та соціальної ідентичності в професійній реальності. Вихідною є самосвідомість. Виконавчим механізмом є процеси ідентифікації-відчуження. Професійна

ідентифікація – це об'єктивна і суб'єктивна єдність з професійною групою, справою, яка обумовлює передачу професійних характеристик (норм, ролей і статусів) особистості. Тоді зворотний процес, пов'язаний з об'єктивним і суб'єктивним відкиданням цієї єдності і відокремленням професійних характеристик особистості, є професійне відчуження або професійне відокремлення. Образ «Я» є способом вираження профідентичності [6].

За Н.Аринишкіною, становлення професійної ідентичності, професіоналізація свідомості опосередковані тривалим, поетапним розвитком індивіда як суб'єкта, і полягає в усвідомленні себе в професії. Спочатку – це етап навчання, накопичення досвіду, освоєння і систематизації теоретичних знань. Далі підключається психологічна складова професіоналізації, коли особа спостерігає, привласнює і представляє себе і майбутню професію. Наступний етап – саморефлексії, усвідомлення реальної ситуації, її прийняття або неприйняття нею, а також визнання або не визнання професійним співтовариством людини як фахівця. Важливим є те, що набуття професійної ідентичності відбувається в процесі навчання, стає можливим через творчу пізнавальну активність особистості, а також її психологічну підготовку до ефективного здійснення професійної діяльності. Крім цього, побічно впливають на її поступальний розвиток саморефлексія, моделювання, наслідування професійних зразків майбутньої професії, чітке визначення свого місця і ролі в ньому [1].

Л. Шнейдер виділяє етапи становлення професійної ідентичності, що співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини й історичного розвитку профідентичності в соціогенезі:

- допрофесійний – у період дитинства набуваються фрагментарні й несистематичні знання про світ професій; вибори й переваги ситуативні та випадкові;

- передпрофесійний – до моменту закінчення шкільного дитинства підліток досить непогано розбирається в зовнішніх професійно диференціюючих ознаках. У період отрочства починається професійне самовизначення, що полягає в ідентифікації зі своєю професією й відокремленні від інших видів професійної діяльності;

- обізнаний – у процесі професійного навчання юнак докладно диференціює професійні групи й може ідентифікуватися з однією з них. У цей період відбувається професійна персоналізація, яка полягає в ідентифікації зі своїм співтовариством і відокремленні від інших спільнот, професійне самовизначення під час успішного розвитку може бути завершено в загальному вигляді, починається професійна самоорганізація. Професійна ідентичність може формуватися вже в повному обсязі;

- професійний – у післявузівський період молода людина долучається до самостійної професійної діяльності. Більш глибоке засвоєння професійних нормативів і стереотипів диференціює, впорядковує образ «ідеального професіонала», який доповнюється образом «себе як професіонала», все більш уточнюється в ході професійного самопізнання – від стереотипів поведінки в типових обставинах до моделей продукування творчих рішень у непередбачуваних ситуаціях, самореалізації й розвитку особистості в праці [6].

Професійна ідентичність має різні джерела формування. Одним з них є об'єктивні межі професійної ідентичності, які визначені нормативними державними документами про освіту. Так, людина, що навчалася на певному факультеті і отримала диплом фахівця сприймається як професійно ідентична своїй професії. Ключовими складовими професійної ідентичності виступають освітньо-професійна спільність долі і професійна обізнаність. З іншого боку, дослідники наголошують на необхідності розробки професіограми особистих якостей

професіонала, тобто в становленні профідентичності певну роль відіграє виражений особистісний радикал. Свою роль в становленні професійної ідентичності відіграють певні очікування і переваги, певні ідеальні образи обраної професії і себе в ній у кожної людини [4; 6].

Становленню переживання професійної ідентичності сприяє визнання індивіда оточуючими як професіонала. Як складову професійної ідентичності в цьому випадку визначають професійну самопрезентацію. В якості професійно диференціюючих ознак виділяють володіння певною термінологією, використання певного професійного лексикону, цінності і норми, професійні міфи, уявлення про альма-матер, про своїх вчителів і професійних попередників, професійно важливі якості фахівця, професійні навички та уміння, професійні прикмети, в деяких випадках професійний інструментарій

Зовнішні джерела формування професійної ідентичності можна вважати необхідними, але не достатніми. Основою подальшого розвитку професійної ідентичності стають внутрішні умови і детермінанти. На думку Г.В. Гарбузової, внутрішніми детермінантами процесу формування професійної ідентичності є:

- біопсихічні та індивідуально-психологічні якості особистості: статеві, вікові особливості, властивості темпераменту, характеру, здібностей;
- особливості психічних процесів і властивостей: відчуттів, пам'яті, уяви, емоцій, почуттів;
- досвід: знання, уміння, навички, звички, стиль діяльності;
- особливості спрямованості: інтереси, мотиви, ідеали, світогляд [2].

До внутрішніх джерел становлення професійної ідентичності Л.Б. Шнейдер відносить: емоційно-позитивний фон, на якому відбувалося отримання первинної і наступної інформації про свою професію; позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності; емоційно-позитивне прийняття своєї належності до професійного співтовариства; успішне засвоєння прав і обов'язків, норм і правил професійної діяльності [6].

Ініціювання становлення професійної ідентичності залежить: від ступеня відповідальності, яку фахівець готовий на себе взяти, співвідношення процесуальної та цільової активності; рівня особистісного і «технологічного» розвитку; характеру вираженості і самоприйняття екзистенціального і функціонального «Я»; сильної мотиваційної готовності до реалізації себе в обраній професійній галузі, до входження в професійне співтовариство, до постійного самодослідження і розвитку своєї особистості, образу «Я».

О.Я. Емельянова підкреслює, що на формування професійної ідентичності впливають наступні чинники: 1) зростання мотивації до самопізнання; 2) усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей; 3) створення позитивних образів і перспектив професійного та особистісного майбутнього; 4) постановка цілей для підтримки і розвитку образу Я; 5) надання індивіду максимального зворотнього зв'язку в його особистісних проявах, професійній поведінці [3].

До найбільш значущих аспектів процесу становлення професійної ідентичності можна віднести: виховання у відповідності зі сформованими традиціями в сім'ї (зокрема, династії) та найближчому оточенні; отримання інформації про професійну приналежність «значущих інших» і переробка цієї інформації; отримання інформації про особливості різних професій та її оцінювання; формування образу професії, який, можливо, багато в чому залежить від емоційного забарвлення отриманої інформації.

В якості узагальненої детермінанти становлення професійної ідентичності в сучасних умовах можна назвати інформаційно насичене навколишнє середовище, з

якого черпаються уявлення про об'єкт і суб'єкт праці, його цілі та завдання, способи отримання освіти або набуття необхідних навичок, вимоги професії до людини тощо, тобто слід визнати пріоритет зовнішніх джерел розвитку професійної ідентичності на початковому етапі.

Висновки. Отже, професійна ідентичність – це певний стан особистості, який людина сама собі задає і до якого прагне. Тому можна говорити про так звану ідентифікаційну активність людини, яка спрямована на пошук тих особистісних характеристик, які їй необхідні. Таким чином, професійну ідентичність особистості можна розглядати як інтегративну якість людини, яка характеризує значимість для людини професії та професійної діяльності як засобу задоволення своїх потреб і розвитку свого індивідуального потенціалу.

Список використаних джерел

1. Аринушкина Н. С. Об определении и типах идентичности / Н.С. Аринушкина // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 48 – 53.
2. Гарбузова Г. В. Процесс формирования профессиональной идентичности студентов / Г. В. Гарбузова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2007. – № 44. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsess-formirovaniya-professionalnoy-identichnosti-studentov>
3. Емельянова О. Я. Формирование профессиональной идентичности с целью адаптации работника к деятельности по специальности / О. Я. Емельянова // Вестник ВГУ. – 2005. – № 2. – С. 153 – 156.
4. Кочкурова О. В. Динаміка професійної ідентичності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки / О. В. Кочкурова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. – Вип. 25 (49). – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 200-205.
5. Родыгина У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У. С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 39 – 48.
6. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л.Б. Шнейдер. – М.: Изд-во МПСИ, 2007. – 128 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2017 р.

СИЗОНЕНКО А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленка, Украина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ФАКТОРЫ ЕЕ СТАНОВЛЕНИЯ

Статья посвящена исследованию актуальной проблемы профессиональной идентичности как результата профессионального самоопределения. Раскрыто содержание феномена профессиональной идентичности как интегративного понятия, в котором выражается взаимосвязь когнитивных, мотивационных и ценностных характеристик личности. Рассмотрены подходы к пониманию понятия профессиональной идентичности. Описан процесс становления профессиональной идентичности, уровни ее развития, внешние и внутренние детерминанты ее формирования.

Ключевые слова: *идентичность, профессиональная идентичность, профессиональная самопрезентация, самоопределение, персонализация, идентификация, саморефлексия, профессиограмма*

SYZONENKO A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine.

PROFESSIONAL IDENTITY AND FACTORS OF ITS FORMATION

The article deals with the actual problems of professional identity as a result of professional self. The approaches to understanding the concept of professional identity are considered. The

process of formation of professional identity, its levels of development, external and internal determinants of its formation are described. It was solved the content of the phenomenon of professional identity as an integrative concept which expresses the relations of cognitive, motivational and value characteristics of the personality that provide orientation in the world of professions and realization of personal potential in the professional activities. The main psychological mechanisms of professional identity such as the identification and exclusion are determined. As the interior determinants of the professional identity formation are characterized biopsychic and individual psychological features of personality; features of mental processes and properties; experience; features of orientation; emotional and positive background for receiving the information about their profession; positive self-perception as the subject of professional activity; emotionally positive acceptance of belonging to the professional community; the successful assimilation of rights and responsibilities, rules and regulations of professional activity. As the external factors of professional identity formation are considered the surrounding recognition of the individual as a professional and information rich environment. The stages of professional identity development including the training phase, the accumulation of experience, personalization stage, the stage of self-reflection, modeling are analyzed.

Key words: *identity, professional identity, professional self-presentation, self-determination, personalization, identification, self-reflection, professiogram*